

Nataša Car¹

THE MOST IMPORTANT BISHOPS OF LJUBLJANA AND THEIR PAPAL (CHARTERS) BULLS

ABSTRACT

Purpose: The purpose of this article is to present selected bishops of Ljubljana and to make a comparison between the papal (charters) bulls by which they were appointed to head the diocese.

Method/approach: In the first and second parts of this article, we have drawn on the literature to present the biographies of the bishops and the general features of the papal charters. In the third part, we compared the similarities and differences between the eight papal bulls of the particular bishops, which are kept in the Archdiocesan Archives of Ljubljana.

Results: The basic elements that make up papal bulls have not changed drastically over the centuries, which is quite typical of the papal office. Much has remained more or less the same. But there are those minimal differences, mainly tactile, which become apparent when we actually hold the documents in our hands.

Limitations: The only limitation that may be worth mentioning is that in this article we have summarised the biographies of ten bishops of Ljubljana, while eight charters have been included for comparison. While we have listed both bishops because they were important figures in both the Ljubljana diocese and the archives, we did not have the original documents.

Conclusions/findings: It is a fact that the documents were written on the basis of formularies that have not changed much over the centuries. The basic elements, such as writing, the language and the seals, have also remained more or less the same. The differences are therefore minimal.

Keywords: major bishops of Ljubljana, papal charters (bulls) of selected bishops of Ljubljana, general characteristics of charters (bulls), comparison of selected bulls

I PIÙ IMPORTANTI VESCOVI DI LUBIANA E LE LORO BOLLE PAPALI

ABSTRACT

Scopo: Lo scopo di questo articolo è presentare alcuni vescovi selezionati di Lubiana e fare un confronto tra le bolle pontificie con le quali sono stati nominati alla guida della diocesi.

Metodo/ approccio: Nella prima e nella seconda parte di questo articolo, abbiamo attinto alla letteratura per presentare le biografie dei vescovi e le caratteristiche generali delle carte pontificie. Nella terza parte, abbiamo confrontato le somiglianze e le differenze tra le otto bolle papali dei vescovi particolari, che sono conservate nell'Archivio arcidiocesano di Lubiana. **Risultati:** Gli elementi di base che compongono le bolle papali

1 Nataša Car, arhivistka in zgodovinarica, Nadškofijski arhiv Ljubljana. Študentka II. stopnje MAG študija arhivistike in dokumentologije na Alma Mater Europea, natasa.car@almamater.si

non sono cambiati drasticamente nel corso dei secoli, il che è abbastanza tipico dell'ufficio papale. Molto è rimasto più o meno lo stesso. Ma ci sono quelle differenze minime, principalmente tattili, che si manifestano quando effettivamente teniamo in mano i documenti.

Limiti: L'unico limite che può essere degno di nota è che in questo articolo abbiamo riassunto le biografie di dieci vescovi di Lubiana, mentre otto carte sono state incluse per il confronto. Sebbene abbiamo elencato entrambi i vescovi perché erano figure importanti sia nella diocesi di Lubiana che negli archivi, non avevamo i documenti originali.

Conclusioni/rilievi: È un fatto che i documenti sono stati scritti sulla base di formulari che non sono cambiati molto nel corso dei secoli. Anche gli elementi di base, come la scrittura, la lingua e i sigilli, sono rimasti più o meno gli stessi. Le differenze sono quindi minime.

Parole chiave: vescovi maggiori di Lubiana, carte pontificie (bolle) di vescovi selezionati di Lubiana, caratteristiche generali delle carte (bolle), comparazione di bolle selezionate.

POMEMBNEJŠI LJUBLJANSKI ŠKOFJE IN NJIHOVE PAPEŠKE (LISTINE) BULE

IZVLEČEK

Namen: Namen pričujočega članka je predstaviti izbrane ljubljanske škofove in izvesti primerjavo med papeškimi (listinami) bulami, s katerimi so bili imenovani na čelo škofije.

Metoda/pristop: V prvem in drugem delu članka smo na podlagi literature predstavili življenjepise škofov in splošne značilnosti papeških listin. V tretjem delu pa smo izvedli primerjavo podobnosti in razlik med osmimi papeškimi bulami dotičnih škofov, ki so hranjene v Nadškofijskem arhivu Ljubljana.

Rezultati: Osnovni elementi, ki sestavljajo papeške bule, se tekom stoletij niso drastično spreminjali, kar je za poslovanje papeške pisarne precej značilno. Marsikaj je ostalo bolj ali manj isto. Obstajajo pa tiste minimalne razlike, predvsem na otip, ki pridejo do izraza, če listine dejansko vzamemo v roke.

Omejitve: Edina omejitev, ki jo velja morda omeniti je, da smo v članku povzeli življenjepise desetih ljubljanskih škofov, medtem ko smo v primerjavo vključili osem listin. Oba škofa smo sicer navedli, saj sta pomembno zaznamovala tako ljubljansko škofijo kot arhiv, z originalnimi listinami pa nismo razpolagali.

Zaključki/ugotovitve: Dejstvo je, da so bile listine pisane na podlagi formularjev, ki se tekom stoletij niso posebno spreminjali. Bolj ali manj isti so ostali tudi osnovni elementi, kot so pisna podlaga, jezik in pečati. Diference so torej minimalne.

Ključne besede: pomembnejši ljubljanski škofove, papeške listine (bule) izbranih ljubljanskih škofov, splošne značilnosti listin (bul), primerjava izbranih listin

1 UVOD

Škofijski arhivi v svojih prostorih zbirajo mnogo dragocenega gradiva, ki ga pridobijo iz posameznih župnij. Poleg matičnih knjig in *statusov animarum*², najdemo tudi različne župnijske knjige ter ostalo spisovno gradivo. Pri tem je potrebno poudariti, da slednji v svoji sredi hranijo zelo pomembno in za razvoj sleherne škofije, ključno gradivo, ki mu moramo arhivisti med njegovo obdelavo nameniti posebno pozornost. To je t. i. Zbirka listin. Rdeča nit pričujočega članka so namreč nekateri vidnejši ljubljanski škofje, ki so med izvrševanjem svojega poslanstva tako ali drugače zaznamovali zgodovino ljubljanske (nad)škofije ter njihove papeške bule³ (v nadaljevanju tudi papeške listine), s katerimi so bili imenovani na škofovsko mesto in se hranijo v Nadškofijskem arhivu Ljubljana (v nadaljevanju NŠAL).

Omenjenima temama so se sicer posvečali že številni avtorji. Dolinar (2007a) je v delu z naslovom Ljubljanski škofje predstavil življenjepise vseh škofov od začetkov škofije dalje. Isto leto jih je vključil v članek, ki je bil objavljen v katalogu Upodobitve ljubljanskih škofov (Dolinar, 2007b) in sicer v sodelovanju z Narodno galerijo Ljubljana. O prvem ljubljanskem škofu je pisal še v katalogu, ki nosi naslov Odlično mesto ljubljansko in njegov prvi škof Sigismund Lamberg (1420-1488) (Dolinar, 2019). Zgodovinskemu razvoju ljubljanske škofije je bila namenjena tudi obsežna monografija z naslovom Ljubljanska škofija 550 let (Dolinar, 2011). Nastala je ob praznovanju 550. letnice obstoja škofije, v njej pa so združili prispevke številnih strokovnjakov in poznavalcev njene zgodovine.

Poleg škofov se osredotočamo na papeške listine oz. bule, s katerimi so bili umeščeni na svoj položaj, zato velja na tem mestu nekaj besed nameniti še tovrstni literaturi. Ob obisku papeža Janeza Pavla II. leta 1996 (Žumer, 1996, 5), sta nastala razstava in katalog imenovan Slovenija v papeških listinah (1996). V njem posamezni avtorji opisujejo njihove splošne značilnosti (vrste, videz, pečate ipd.), zaokrožijo pa ga s seznamom papeških listin, nahajajočih se v slovenskih arhivih. Čipić Rehar (2016) v knjigi Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015 predstavi regeste le-teh od leta 1501 do 2015, dve leti kasneje izide še drugi del, imenovan Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana II. (Čipić Rehar, 2018), kamor ista avtorica uvršča breve, uršulinke, župnije in prepise listin. Zadnje delo, ki je izšlo pred kratkim, je bila knjiga Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1140–1500. Volčjak (2020) je na več kot 700 straneh popisal listine med letoma 1140 in 1500. Knjiga vsebuje tako regeste listin kot tudi popis originalnih listin ter popis prepisov listin.

V samem članku se torej ne spuščamo v prevelike podrobnosti glede škofov in listin, ker je o tem znanega že kar nekaj in tudi fond listin je prevelik, da bi v našo raziskavo vključili prav vse. Namen prispevka je, da na podlagi že znanih dejstev iz pregledane literature in lastnih opažanj, na konkretnih primerih papeških bul izbranih škofov, opravimo analizo oz. izvedemo primerjavo med njimi in preverimo ali resnično vsebujejo vse tiste elemente, ki naj bi jih imela posamezna listina. Hkrati pa opozorimo na morebitne razlike med njimi.

2 USTANOVITEV LJUBLJANSKE ŠKOFIJE IN NJEN PRVI ŠKOF

Preden se podrobneje posvetimo umestitvenim listinam, velja nekaj besed nameniti ustanovitvi same škofije, saj gre za ključen dogodek s katerim je nastanek le-teh v tesni povezavi. Njeni začetki torej segajo v drugo polovico 15. stoletja, natančneje v leto 1461 oziroma 1462. Morda smo na prvi pogled zmedeni, ko vidimo dve letnici, vendar bomo v naslednjih vrsticah pojasnili zakaj sta navedeni obe.

2 Družinska knjiga.

3 Búla-pomembna papeška ali vladarska listina s kovinskim pečatom (Fran, 2022a).

Cesar Friderik III. je 6. decembra 1461 na ozemlju takratnega habsburškega patriarhata ustanovil ljubljansko škofijo in s tem pridobil pravico do imenovanja njenega škofa (Dolinar, 2007b, 11). Pričujoči ustanovni akt je 6. septembra 1462⁴ potrdil papež Pij II., čez nekaj dni pa je izdal še listino, s katero so bili škofje, ljubljanski kapitelj, služinčad ter dodeljene cerkve, izvzeti izpod oblasti oglejskega patriarhata (Golec Žnidaršič, 2011, 8). Za prvega ljubljanskega škofa je 6. junija 1463 imenoval Sigmunda (Žigo) Lamberga (1420-1488)⁵, ki je bil sicer cesarjev dvorni kaplan (Dolinar, 2007a, 31).

2. 1 OSTALI POMEMBNEJŠI ŠKOFJE

Poleg že omenjenega Sigmunda (Žige) Lamberga, ki velja za prvega ljubljanskega škofa, se je na tovrstnem položaju zvrstilo lepo število škofov. Vsak od njih je tekom opravljanja svoje funkcije prispeval delček v mozaiku razvoja ljubljanske škofije. Na kratko smo povzeli življenjepise nekaterih pomembnejših.

2. 1. 1 Urban Textor (1491-1558)

Rojen okoli leta 1491 v Lipi na Krasu. Na dvoru kralja Ferdinanda I. na Dunaju je postal dvorni kaplan, miloščinar in rektor dvorne kapele. Leta 1541 je postal kraljev spovednik in stalni spremljevalec. V letih 1555 in 1556 je bil dvorni pridigar. Isti cesar ga je 31. oktobra leta 1543 imenoval za ljubljanskega (knezo)škofa. Svoje poslanstvo je opravljal do svoje smrti leta 1558. Gre za prvega ljubljanskega škofa slovenskega izvora (Dolinar, 2007a, 61, 66).

2. 1. 2 Tomaž Hren (1560-1630)

Rojen 13. novembra 1560 v Ljubljani. Nadvojvoda Ferdinand II. ga je 18. oktobra 1597 imenoval za ljubljanskega knezoškofa (Dolinar, 2007a, 111-112). Bil je deveti⁶ ljubljanski škof, ki je predstavljal »gonilo« protireformacijskih prizadevanj na Kranjskem (Visočnik, 2013, str. 316). Lahko bi trdili, da je bil tipični tridentinski škof, saj si je močno prizadeval za vzgojo in izobrazbo bodočih duhovnikov. Iz tega razloga je prenovil semenišče pri ljubljanski stolnici (Dolinar, 2007a, str. 112). Poleg semenišča je pozornost usmeril še v Marijanski kolegij (Collegium Marianum) v Gornjem Gradu. Pri jezuitih je ustanovil štipendije za bogoslovce tako v Ljubljani kot tudi v Gradcu in na Dunaju. Ostale duhovnike je redno zbiral na sinodah v Ljubljani in Gornjem Gradu. Hkrati je bil velik podpornik jezuitov in kapucinov (Dolinar, 2007b, 28). Morda velja omeniti, da je Hren cenil dobro pripravljene nedeljske ali praznične pridige, ki naj bi bile kratke, a razumljive (Dolinar, 2007a, 113; Visočnik, 2013, 316). Ravno tako je bil eden prvih, ki se je temeljito lotil vprašanja arhiva. Poleg tega, da je bil ustanovitelj škofijskega arhiva v Ljubljani, je uredil še arhiv ljubljanske škofije v Gornjem Gradu (Strehovec, 2017, 343). Svoji službi je ostal zvest vse do smrti 10. februarja 1630 (Dolinar, 2007a, 119-120).

2. 1. 3 Sigismund Krištof Herberstein (1644-1716)

Rojen 13. februarja 1644 v Gradcu. Leta 1667 je bil imenovan za ljubljanskega stolnega prošta, leta 1679 pa je postal prošt v Novem mestu (Dolinar, 2007a, 153). Po treh letih službovanja, je bil 21. aprila 1683 imenovan za ljubljanskega knezoškofa (Dolinar, 2007a, 153).

4 Papež Pij II. je z bulo, izdano 6. septembra 1462, potrdil ustanovitev ljubljanske škofije in hkrati povzdignil Ljubljano v »odličnejše« mesto (Dolinar, 2019, 11).

5 Sigmund grof Lamberg je bil rojen okoli leta 1420, umrl pa je leta 1488 v Ljubljani (Dolinar, 2007a, 31, 36).

6 V drugi številki glasila Arhivi iz leta 2013, ki smo ga uporabili pri pisanju, je v članku z naslovom »Tomaž Hren in romarji (pridiga št. IV)« zapisano, da je bil Hren osmi ljubljanski škof pri čemer pa gre najverjetneje za pomoto. Bil je deveti po vrsti, kar navajata tako Dolinar (2007a) kot Volčjak (2020, 9).

nar, 2007a, 154). V času njegovega delovanja sta bili ustanovljeni Academia unitorum⁷ (slovensko »Dizmova bratovščina«) in Academia operosorum⁸ (slovensko »Akademija delovnih«). Najvidnejša člana slednje sta bila ljubljanski stolni dekan Janez Anton Dolničar in stolni prošt Janez Krst. Prešeren. Omenjeni dekan in prošt sta leta 1701⁹ skupaj s škofom Herbersteinom ustanovila prvo javno znanstveno knjižnico v Ljubljani, danes poznano kot Semeniško knjižnico (Dolinar, 2011, 70). Umrli je leta 1716 v benediktinski opatiji sv. Petra v Perugii (Dolinar, 2007a, 158).

2. 1. 4 Anton Alojzij Wolf (1782-1859)

Rojen 14. junija 1782 v Idriji (Dolinar, 2007a, 281), je bil 27. februarja 1824 postavljen za ljubljanskega škofa (Dolinar, 2007a, 282). Za zgodovino ljubljanske nad(škofije) je bil pomemben zaradi ustanovitve gimnazije oz. zavoda imenovanega Alojzevišče¹⁰, ki je začel delovati v šolskem letu 1846/47. V njem so se šolali revni dijaki, ki so želeli postati duhovniki, a jim je njihovo gmotno stanje to preprečevalo. Kljub temu jim je želel omogočiti temeljito znanstveno izobrazbo in primerno moralno vzgojo (Dolinar, 2007a, 283–284). Druga njegova dejavnost, pomembna zlasti za zgodovino Nadškofijskega arhiva Ljubljana, je bila povezana z Gornjim Gradom, saj je dal prenesti večino gradiva iz omenjenega kraja v Ljubljano. Kanoniku Jožefu Keku je nato poveril nalogo, da arhiv uredi (Strehovec, 2017, 343). Umrli je leta 1859 (Dolinar, 2007a, 297).

2. 1. 5 Anton Bonaventura¹¹ Jeglič (1850-1937)

Rojen 29. maja 1850 v Begunjah na Gorenjskem. Tekom šolanja v Alojzevišču je pisal črtice, povesti, potopise, poučne razprave in dramska besedila. Hkrati je bil med pobudniki in soustanovitelji t.i. »Domačih vaj«¹² v Alojzevišču in redni sodelavec Mohorjeve družbe¹³ (Dolinar, 2007a, 369). Leta 1897 je postal siunijski in sarajevski pomožni škof, cesar Franc Jožef I. pa ga je 11. februarja 1898 imenoval za ljubljanskega knezoškofa. Papeško potrditev je prejel 24. marca istega leta s strani papeža Leona XIII (Ambrožič, 2011, 128). Med drugim je ustanovil stalno mesto škofijskega arhivarja in za to delo, kot prvega, določil besniškega župnika Franceta Pokorna (Strehovec, 2017, 343). Umrli je leta 1937 (Dolinar, 2007a, 392).

2. 1. 6 Gregorij Rožman (1883-1959)

Rojen 9. marca 1883 v Dolinčičah na današnjem avstrijskem Koroškem (Dolinar, 2007a, 397). Leta 1930 je oboleli nadškof Jeglič Rožmanu v posest izročil ljubljansko škofijo (Dolinar, 2007a, 403).

Gregorij Rožman je slovenski javnosti sicer znan po sodnem procesu pred vojaškim sodiščem IV. Jugoslovanske armade, kise je v Ljubljani vršil od 21. do 30. avgusta leta 1946. Znašel se je namreč med t.i. »vojnimizločinci in izdajalci«, kamor so oblasti poleg Rožmana

7 Gre za laično združenje vodilnih znanstvenikov in javnih delavcev na Kranjskem. Vodil jih je ljubljanski stolni dekan Janez Anton Dolničar (Dolinar, 2011, 68–70).

8 Akademija naj bi skrbela za pospešitev znanosti in umetnosti (Dolinar, 2011, 70).

9 30. maja 1701 je bila podpisana ustanovna listina za t.i. Semeniško knjižnico (Dolinar, 2011, 70).

10 Alojzevišče se je nahajalo na današnji Poljanski cesti, kjer ima svoje prostore Teološka fakulteta Ljubljana.

11 Redovno ime, ki ga je škof Jeglič prejel po sprejemu v Tretji red sv. Frančiška Asiškega, 24. marca 1880 (Dolinar, 2007a, 370).

12 Glasilo oziroma rokopisni list, ki je začel izhajati leta 1868. Napisan je bil v enem izvodu, v prvi vrsti namenjen dijakom, hkrati pa tudi profesorjem omenjene gimnazije (hranjeno pod signaturo NŠAL 33, Alojzevišče).

13 Gre za družbo/društvo, ki sta jo leta 1851 v Celovcu ustanovila dva Slomškova prijatelja, kaplan Andrej Einspieler in slavist Anton Janežič skupaj s somišljeniki. V uvodu je bilo zapisano, da gre za »Društvo, ktero bode dobre bukve za Slovence izdajalo in jih med njimi razširjevalo«. Njihov zavetnik je bil sv. Mohor, od koder izvira tudi ime (Celjska Mohorjeva družba, 2019).

prištevale še Leona Rupnika, Erwina Rösenerja, Miho Kreka, Milka Vizjaka in Lovra Hacina (Čipić Rehar, 2011, 180; Dolinar, 2007a, 414). Obsodili so ga na 18 let zapora s prisilnim delom, izgubo političnih in državljanskih pravic za dobo 10 let po izrečni kazni ter zaplembo celotnega imetja (Dolinar, 2007a, 414). Po selitvah iz Celovca v Salzburg in Švico, je leta 1948 zaradi nevarnosti izročitve jugoslovanskim oblastem odšel v Združene države Amerike, natančneje v Cleveland, kjer je leta 1959 tudi umrl (Dolinar, 2007a, 415).

2. 1. 7 Anton Vovk (1900-1963)

Rojen 19. maja 1900 v Vrbi na Gorenjskem (Dolinar, 2007a, 438). Kot duhovnik je doživel kar nekaj trpkih stvari, ki so ga močno zaznamovale. Oblasti so nanj izvrševale takšne in drugačne pritiske. Med birmovanji po Sloveniji so mu neznanci povzročali številne nevšečnosti. V Kočevju so mu prebodli avtomobilske gume, spet drugje je na dan birmo prišlo do izpada elektrike in vode ipd. Hkrati so ga neprestano vozili na zaslišanja, ga silili k odstopu ali k podpisu izjave o sodelovanju z oblastmi. Nadlegovanja, ki jih je bil deležen, so dosegla svoj vrhunec 20. januarja 1952 v Novem mestu, ko se je hotel udeležiti blagoslova popravljenih orgel v Stopičah. Takrat so ga, ob prihodu na peron, najprej skušali preteptati, pregnali v vagon, polili z bencinom in zažgali. Napad je sicer preživel, vendar so opekline in bolečine ostale prisotne vse do njegove smrti (Čipić Rehar, 2011, 183). Sedem let kasneje je papež Janez XXIII., 2. decembra 1959, Vovka postavil za rednega škofa ljubljanske škofije do leta 1961, ko ga je isti papež povzdignil v nadškofa, ljubljansko škofijo pa v nadškofijo (Dolinar, 2007a, 443). Umrl je 7. julija 1963 (Dolinar, 2007a, 446).

2. 1. 8 Jožef Pogačnik (1902-1980)

Rojen 28. septembra 1920 v Kovorju (Dolinar, 2007a, 453). Ker je takratnemu nadškofu Vovku zdravje že močno opešalo, je leta 1963 postal ljubljanski pomožni škof, naslednje leto, 2. marca pa ga je papež Pavel VI. imenoval za nadškofa (Dolinar, 2007a, 459).

Kot nadškof si je prizadeval za prenovo bogoslužja, duhovnikom je v okrožnicah posvečeval mesečna pastirska pisma, se z njimi srečeval na birmah in vizitacijah. Enako pozornost je namenjal tudi bogoslovnemu semenišču in bogoslovcem (Dolinar, 2007a, 460–462). V času njegovega škofovanja je papež Pavel VI. 22. novembra 1968 z bulo ustanovil ljubljansko cerkveno pokrajino oz. metropolijo¹⁴ in nadškof Pogačnik je postal njen prvi metropolit. Kot sufragan¹⁵ ji je bila dodeljena mariborska škofija (Dolinar, 2007a, 465). Službo je opravljal vse do svoje nenadne smrti leta 1980 (Dolinar, 2007a, 476).

2. 1. 9 Alojzij Šuštar (1920-2007)

Rojen 14. novembra 1920 v Grmadi pri Trebnjem¹⁶ (Dolinar, 2007a, 483). Leta 1980 je papež Janez Pavel II. podpisal listino s katero je Šuštarja imenoval za ljubljanskega nadškofa in metropolita (Dolinar, 2007a, 485). Naslednje leto (1981) je postal član papeškega sveta za sredstva javnega obveščanja, leta 1983 član Kongregacije za katoliški pouk, istega leta je opravljal tudi službo delegata Jugoslovanske škofovske konference na škofovski sinodi v Rimu (Dolinar, 2007a, 487). Šuštar med drugim velja za prvega predsednika Slovenske škofovske konference¹⁷ (Zore, 2020, 5). Eno izmed pomembnih

¹⁴ Slovesna razglasitev metropolije je sicer potekala 19. marca 1969 (Dolinar, 2007a, 465).

¹⁵ Škof v odnosu do svojega metropolita (Fran, 2022b).

¹⁶ Vas je spadala pod takratno župnijo Dobrnič (Dolinar, 2007a, 483). V Krajevnem leksikonu dravske banovine (v nadaljevanju KLDB) pa je navedeno, da sicer pripada župniji Trebnje (KLDB, 1937, 493).

¹⁷ »Slovenska škofovska konferenca (okrajšano SŠK) je zbor škofov Katoliške cerkve določenega naroda ali ozemlja, v okviru katerega škofje opravljajo svoje poslanstvo v obliki pastoralne, bogoslužne, katehetske in drugih dejavnosti. Predstavlja najvišjo ustanovo Katoliške cerkve v Republiki Sloveniji« (Strahovec, 2017, 67).

obdobji v času njegovega škofovanja predstavlja osamosvojitve Slovenije (1991), ki jo je Slovenska, takrat še pokrajinska, škofovska konferenca podprla s posebno izjavo, pod katero so se podpisali vsi trije slovenski ordinariji¹⁸ (Dolinar, 2007a, 498). Dolinar (2007a, 493) ga v svojem delu imenuje »človek dialoga«. Vsekakor si je prizadeval za narodno spravo, kar se je odrazilo tudi v podpori zamisli o spravi slovesnosti v Kočevskem Rogu. Kot nadalje navaja Dolinar (2007a, 493) sta si »nadškof Šuštar in predsednik Republike Slovenije Milan Kučan 8. julija 1990 segla v roke v želji, da bi Slovenci pogumno presegli preteklost in se neobremenjeno zazrli v prihodnost slovenskega naroda.« Leta 1995 se je s prošnjo po odpovedi vodenja ljubljanske nadškofije, obrnil na takratnega papeža Janeza Pavla II. Slednji mu je ugodil. Šuštar je sicer nadškofijo vodil do imenovanja nadškofa Rodeta, leta 1997 (Dolinar, 2007a, 503). Umrli je leta 2007 (Dolinar, 2007a, 504).

3 SPLOŠNE ZNAČILNOSTI PAPEŠKIH LISTIN

3.1 VRSTE

Med papeškimi listinami v glavnem ločimo privilegije, litterae, bule in breve. Manj znani sta še motuproprio¹⁹ in suplika²⁰ (Štih, 1996, 47–53).

3.1.1 Privilegij

Privilegiji so bili posebne vrste listin od časa papeža Hadrijana I. dalje. Razvili so se iz pisma²¹. Tovrstna oblika listin je postala zelo priljubljena zlasti v 12. stoletju, z uveljavitvijo bul in litter, so se pojavljali vse redkeje. (Štih, 1996, 47).

3.1.2 Litterae

Gre za najpogostejšo obliko papeških listin, ki so se veliko uporabljale v poznem srednjem veku. Imele so preprosto zgradbo. Od privilegijev so se razlikovale v tem, da so jim manjkali določeni deli t.i. večnostna formula, rota, monogram, podpisi in posebna datumska vrstica. Celoten tekst je bil napisan v zgolj enem tekstnem bloku. Delijo se na gracialna²² in justična²³ pisma (Štih, 1996, 49).

3.1.3 Bula

Izraz izhaja iz latinske besede »bullā«. Sprva se je poimenovanje nanašalo na viseč, navadno svinčen papeški pečat. V 13. stoletju je oznaka prešla na celo listino oziroma točno določeno vrsto, od okoli 15. stoletja naprej pa na vse listine, ki so bile opremljene s svinčnim pečatom. Po njihovem zunanem videzu bi jih lahko uvrstili med privilegije in litterae. Posamično so se začele pojavljati v 13. stoletju, medtem ko se je v 15. stoletju njihovo število občutno povečalo (Štih, 1996, 50).

3.1.4 Breve

Nastale že ob koncu 14. stoletja, a so postale bolj pomembne predvsem v novem veku. Samo ime praviloma izhaja iz latinskega izraza »brevis«, ki v slovenščini pomeni kratek. Navadno so bili brevi krajši (Štih, 1996, 52). Zunanja značilnost slednjih je bila v tekstu,

18 Omenjeni ordinariji so bili: dr. Alojzij Šuštar–ljubljski nadškof in metropolit; dr. Franc Kramberger–mariborski škof; msgr. Metod Pirih–koprski škof. Poleg njih pa sta bila člana konference tudi mariborski pomožni škof dr. Jožef Smej in ljubljanski pomožni škof msgr. Jožef Kvas (Letopis Cerkve na Slovenskem, 1991, 20).

19 Po svojem videzu spominja na breve, z enako intitulacijo v posebni vrstici nad tekstom (Štih, 1996, 53).

20 Ni papeška listina, ima pa njeno polno veljavo. Šlo je za pisne prošnje, ki so se navezoval na kurijo ali papeža. Izstavljal jih je prosilec (Štih, 1996, 53).

21 Osnovni in najstarejši tip listine papeške pisarne (Štih, 1996, 47).

22 Z njimi je papež podeljeval pravice ali izkazal milost (Štih, 1996, 49).

23 Z njimi je papež izdal ukaz, prepoved ali razglasil sodbo (Štih, 1996, 49).

ki je bil navadno pisan v zelo dolgih vrsticah. Posledično so bili formati brevov zelo široki in nizki. Pisava je bila humanistična pisarniška kurziva, imeli so intitulacijo s papeževim imenom in naslovom²⁴, na spodnji desni strani se je nahajal lastnoročni podpis sekretarja. Kar se tiče visečih svinčenih pečatov, jih brevi niso imeli. Namesto njih je bil pečat vtisnjen v rdeč vosek s t.i. »ribičevim prstanom«. Pri notranjih intitulacijah ni papeževa naslova, pač pa je ta označen kot »papa« (PP), vključno, z zraven nahajajočim se ordinalnim številom (Štih, 1996, 52). Za nagovorom sledi običajna salutacija²⁵.

3. 1. 5 Papeške listine novejšega časa

Listine novejšega časa se od starejših nekoliko razlikujejo. Dve glavni značilnosti listin sta tako uporaba rdečega črnila za pisanje posameznih črk, besed ali imen ter odsotnost ribičevega pečata v rdečem vosku. Namesto slednjega se je začela uporaba suhih žigov, ki so bili odtisnjeni desno pod tekstom (Štih, 1996, 54).

3. 2 JEZIK IN PISAVA

Jezik papeških listin je bila in je še danes latinščina. Pri branju načeloma ne povzroča težav, medtem ko je razumevanje slednje dosti bolj zapletena zadeva, saj so stavki znotraj listine navadno precej dolgi, razumevanje jezika kot takega, pa zahteva veliko znanja in veščin (Štih, 1996, 46). Pri pisavah se je izmenjevalo več slogov in sicer starejša rimska kuriala, mlajša kuriala, elongata, humanistika, bulatika vse do leta 1878, ko je papež Leon XIII. uvedel sodobno okroglo latinsko pisavo, ki predstavlja temelj tudi današnji (Kos, 1996, 33–37).

3. 3 PISNA PODLAGA

Material listin se je skozi čas spreminjal. Če je še do srede 11. stoletja papirus²⁶ predstavljal glavno pisno podlago, se je pergament²⁷ uveljavil po letu 1005. Dokončno ga je nadomestil po letu 1057 (Kos, 1996, 33–34). Ko se je pisarniško poslovanje v 17. stoletju močno povečalo, so se uradi preusmerili na uporabo papirja pri vseh vrstah listin²⁸, zato se je spremenilo tudi pečenje. Ker so bili viseči pečati pretežki in neprimerni za pritrjevanje na listino, so jih nadomestili z vtisnjenimi (Čipić Rehar, 2016, 10–11).

3. 4 PEČATI

Za konec se posvetimo še pečatom. Navadno so bili izdelani iz svinca in viseli na vrvici. Če smo dovolj pozorni lahko vidimo, da ima pečat iz obeh strani motive. Na eni strani je navedeno papeževo ime, na drugi sta ponazorjena apostola Peter in Pavel (Čipić Rehar, 2016, 11). Kot smo omenili že zgoraj, najdemo v brevih, v rdeč vosek vtisnjen pečat, imenovan ribičev prstan (Čipić Rehar, 2016, 11).

4 PRIMERJAVA OSNOVNIH ELEMENTOV PAPEŠKIH LISTIN

Poudarili smo že, da se bomo v zaključnem delu posvetili primerjavi papeških listin izbranih ljubljanskih škofov na podlagi že znanih študij in lastnih opažanj. Iz zbirke listin Nadškofijskega arhiva v Ljubljani (NŠAL 101, Zbirka listin) smo zbrali osem le-teh, naslednjih škofov: Sigmunda (Žige) Lamberga (glej sliko 1), Urbana Textorja (glej sliko 2), Sigismunda (Krištofa) Herbersteina (glej sliko 3), Antona Bonaventure Jegliča (glej sliko 4), Gregorija Rožmana (glej sliko 5), Antona Vovka (glej sliko 6), Jožefa Pogačnika (glej

²⁴ Nahajala se je v posebni vrstici nad tekstom (Štih, 1996, 52).

²⁵ V slovenskem jeziku pomeni pozdrav.

²⁶ Pisna podlaga rastlinskega izvora, izdelan iz stržena trstike papyrus (Valentič, 2013, 2).

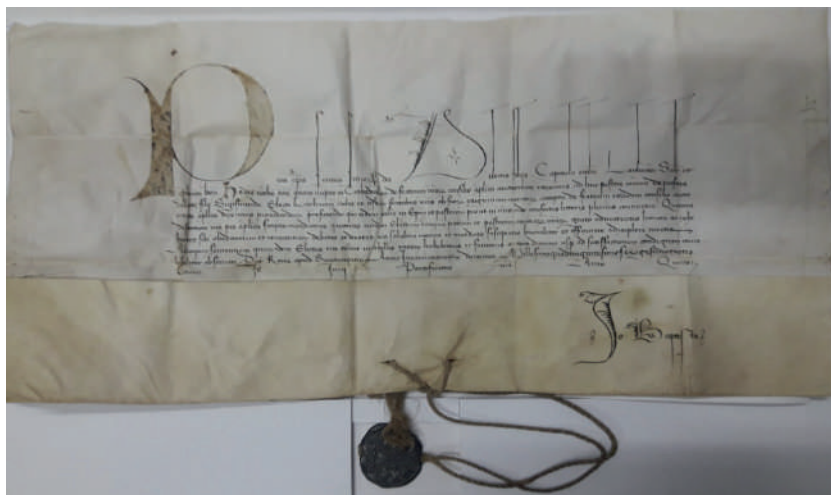
²⁷ Pisna podlaga živalskega izvora, izdelan iz živalskih kož (Čipić Rehar, 2016, 10).

²⁸ Imenovanja škofov so še vedno ostala v obliki listin, ki so opremljene s svinčnim pečatom, visečim na vrvici (Čipić Rehar, 2016, 11).

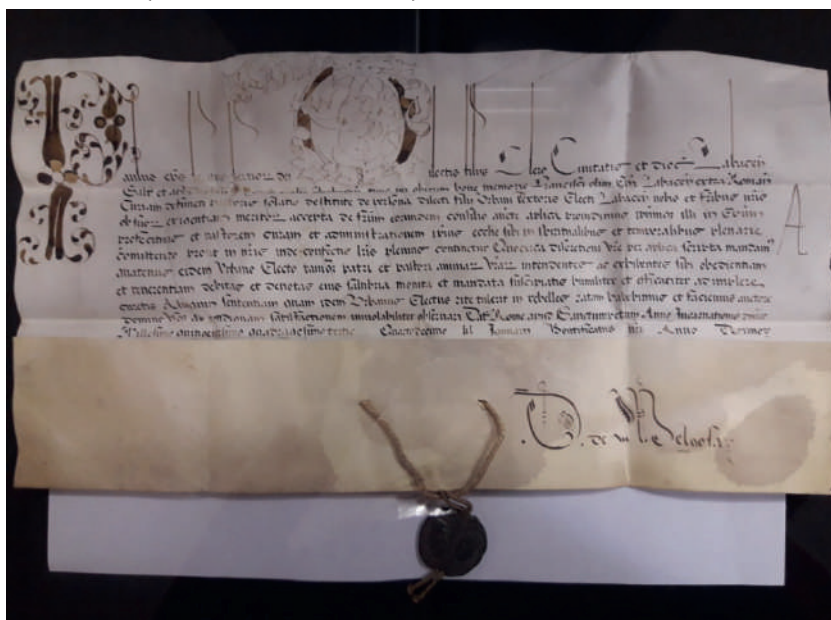
sliko 7) in Alojzija Šuštarja (glej sliko 8). Med njimi sicer ni, v prispevku navedenih, Tomaža Hrena in Antona Alojzija Wolfa, ker z originalnimi listinami nismo razpolagali. Na začetku smo objavili fotografije listin in pripisali naslov njihove vsebine, zaradi lažje izpeljave primerjave. V detajle o posamezni listini se nismo spuščali preveč podrobno, ker zadeve lahko preverimo v literaturi. V drugem delu pa smo izvedli primerjavo o vrstah, jeziku in pisavi, pisni podlagi ter pečatih. Opisali smo podobnosti in razlike med sestavnimi elementi.

4. 1 SLIKOVNI PRIKAZ LISTIN

Slika 1: Imenovanje Sigmunda Lamberga za prvega škofa v Ljubljani, 1463 junij 6., Rim (NŠAL 101, Zbirka listin)

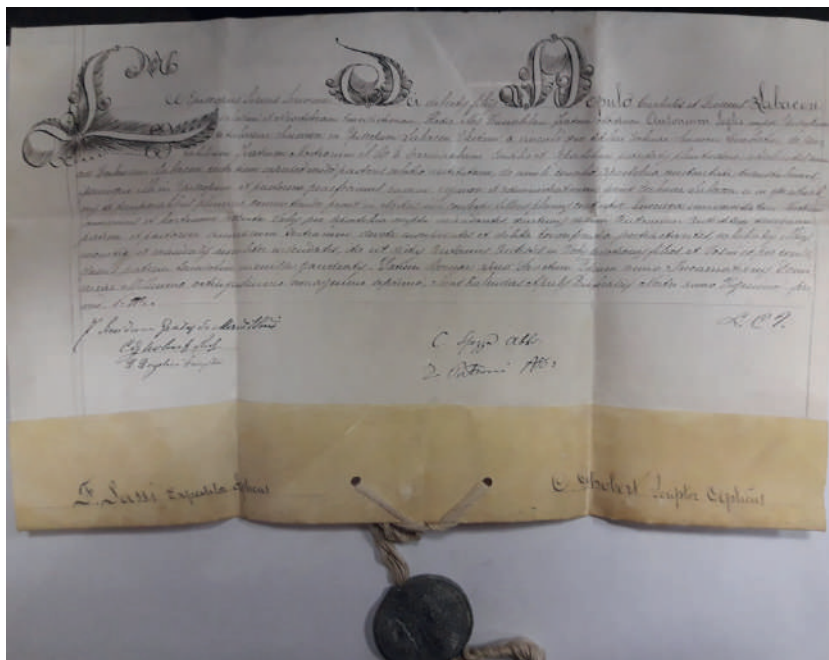
Slika 2: Papež Pavel III. potrjuje Urbana Textorja za ljubljanskega škofa, 1543 december 19., Rim/1. (NŠAL 101, Zbirka listin)

Slika 3: Papež Inocenc XI. potrjuje Sigismunda Krištofa Herbersteina za ljubljanskega škofa, 1683 december 6., Rim/1. (NŠAL 101, Zbirka listin)

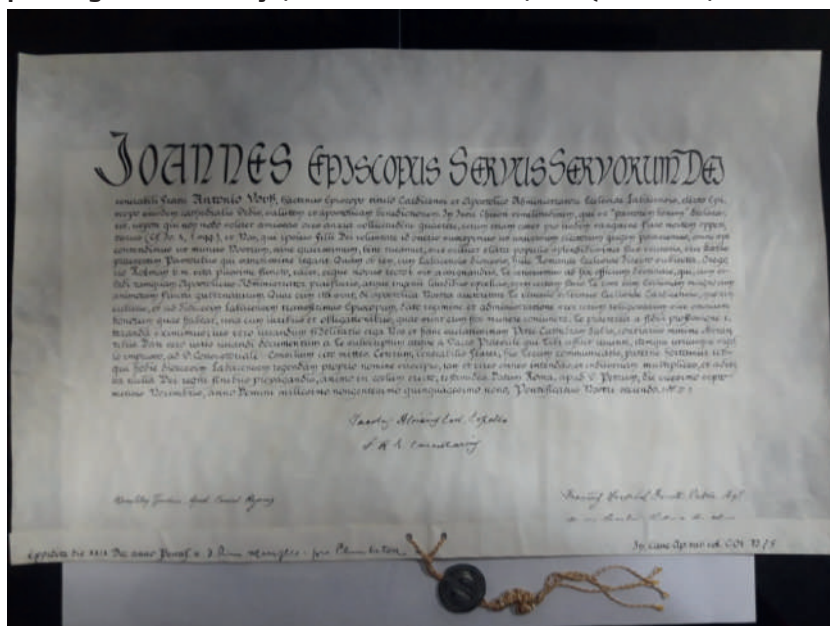
Slika 4: Papež Leon XIII. naznanja da za ljubljanskega škofa potrjuje škofa Antona Jegliča, 1898 marec 24., Rim/5. (NŠAL 101, Zbirka listin)

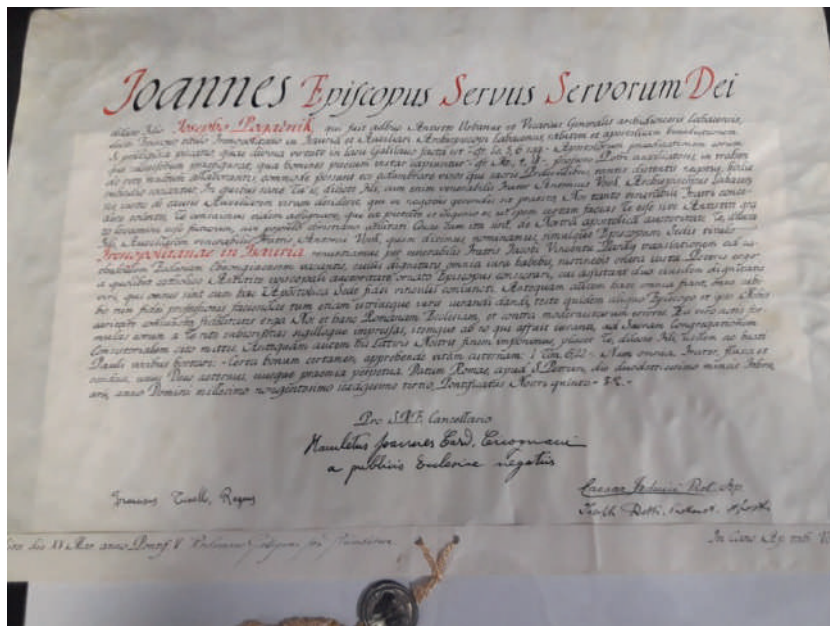
Slika 5: »Papež Pij XI. [Pius Episcopus Servus Servorum Dei] imenuje Gregorija Rožmana za naslovnega škofa semtenskega [Gregorio Rožman electo Episcopo titulari Semtensi] ter mu podeljuje dovoljenje, da lahko prejme škofovsko posvečenje od kateregakoli katoliškega škofa, pri čemer mu morata asistirati dva škofa« (Čipić Rehar, 2016, str. 540). 1929 marec 17., Rim/1. (NŠAL 101, Zbirka listin)

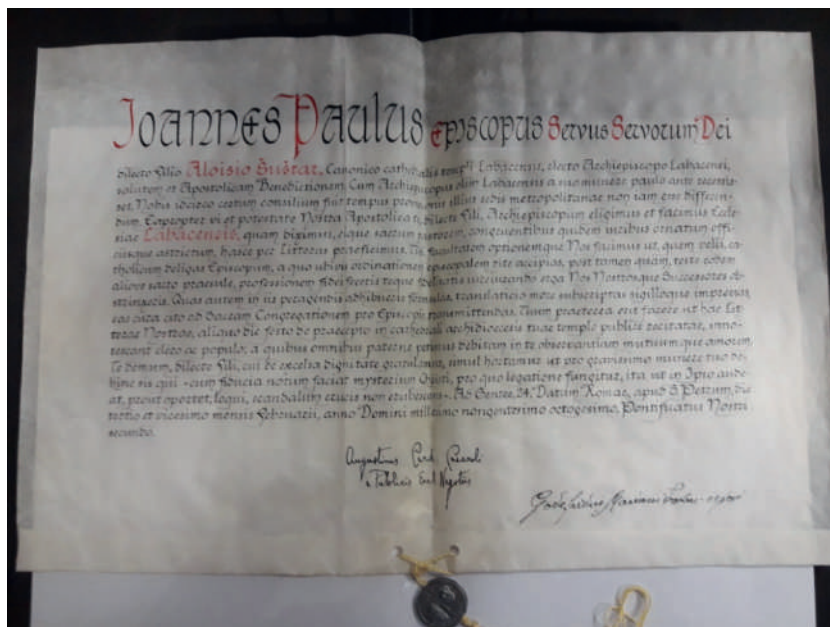
Slika 6: Papež Janez XXIII. imenuje Antona Vovka za ljubljanskega nadškofa, škofijo pa povzdigne v nadškofijo, 1961 december 22., Rim (NŠAL 101, Zbirka listin)

Slika 7: Papež Pavel VI. naznanja, da za ljubljanskega nadškofa imenuje Jožefa Pogačnika, 1964 marec 2., Rim/2.(NŠAL 101, Zbirka listin)

Slika 8: Papež Janez Pavel II. imenuje Alojzija Šuštarja za ljubljanskega nadškofa, 1980 februar 23., Rim (NŠAL 101, Zbirka listin)

4. 2 PRIMERJAVA PO VRSTAH

Podobnosti: Vse listine na slikah, označenih s številkami od 1 do 8, so originalne papeške bule in so dobro ohranjene, brez posebnih poškodb.

Razlike: Govora je o minimalni razliki pri uporabi pisala. Na slikah, označenih s številkami 5, 7 in 8 je vidna uporaba rdečega črnila. Če so na sliki številka 5 z njim zapisane prve črke papeža, ki je imenoval škofa, je na slikah številke 7 in 8 rdečo barvo zapisano tudi škofovo ime oz. naziv.

4. 3 JEZIKOVNA PRIMERJAVA

Podobnosti: Vse listine na slikah, označenih s številkami od 1 do 8, so napisane v latinščini.

Razlike: Na slikah, označenih s številkami 1, 2 in 3 gre za drugačno vrsto pisave v primerjavi s slikami, označenimi s številkami 4, 5, 6, 7 in 8, saj imajo slednje že, bolj kot ne, današnjo podobo. Ker nismo posebej usposobljeni za prepoznavanje pisav, pač pa imamo le splošno znanje iz paleografije, se v poimenovanje nismo spuščali (Kos, 1996, 34–37).

4. 4 PRIMERJAVA PISNE PODLAGE

Podobnosti: Pisna podlaga listin, na slikah številke od 1 do 8, je pergament.

Razlike: Posebnih razlik glede vrste materiala ni. Velja pa izpostaviti razliko, ki jo lahko občutimo na otip. Pri listinah številke 6, 7 in 8, je material precej tanjši kot pri starejših, označenih s številkami 1, 2, 3, 4 in 5. Če dobro pogledamo slike, bomo videli, da se pri listinah št. 6 do 8 pravzaprav vidi zgornji rob belega papirja, ki smo ga uporabili kot podlago, da so pečati tako lažje prišli do izraza, kar ne moremo trditi tudi za slike št. 1 do 5, ker je podlaga debelejša.

4. 5 PRIMERJAVA PEČATOV

Podobnosti: Vse listine na slikah, označenih s številkami od 1 do 8, so opremljene s po enim svinčnim pečatom, visečim na vrvici. Na vsakem od njih, se na eni strani nahaja motiv apostolov Petra in Pavla, na drugi strani je odtisnjeno ime papeža, ki je listino izdal.

Razlike: Ko pišemo o tem, kako se v našem primeru pečati razlikujejo med seboj, se želimo navezati na prehodno primerjavo pisne podlage. Morda je razlika na zgoraj prikazanih slikah minimalistična, vsekakor pa se jo opazi, če listine dejansko vzamemo v roke. Pečati na slikah, označenih s številkami 1, 2, 3, 4 ter 5 so nekoliko večji, temnejše barve in po občutku težji, ker je material listine debelejši. Pečati na slikah, označenih s številkami 6, 7 in 8 so v primerjavi s predhodnimi, manjši, nekoliko svetlejši barve in po občutku lažji, saj je tudi material na katerem je listino zapisana precej tanjši.

5 RAZPRAVA IN ZAKLJUČEK

Papeške listine, imenovane tudi bule, so dokumenti, ki imajo za seboj dolgoletno zgodovino in hkrati neprecenljivo vrednost.

V raziskavi smo si izbrali listine tistih škofov, ki so vidno zaznamovali ljubljansko (nad)škofijo. Želeli smo namreč prikazati podobnosti in razlike med njimi. Ugotovili smo, da so bile napisane na podlagi formularjev, ki se tekom stoletij niso drastično spreminjali. Bolj ali manj isti so ostali tudi osnovni elementi, kot so material oz. pisna podlaga, jezik in pečati. Razlike so torej minimalne in pridejo do izraza, če z listino dejansko rokujemo. Na tem mestu imamo v mislih predvsem pisno podlago, ki je pri tistih, mlajšega izvora, tanjša v primerjavi s starejšimi. Tudi pečati so na otip sprva težji, kasneje lažji, kar sovпада z materialom. Vse listine, ki smo jih obravnavali, so sicer dobro ohranjene in niso poškodovane, kar je olajšalo proučevanje.

Pojasniti želimo, da pričujoča analiza predstavlja zgolj en delček med študijami, posvečenimi listinam na splošno. Večkrat smo že opozorili, da je v pričujočem članku prikazana zgolj peščica papeških bul, sicer pa je zbirka ostalih listin v Nadškofijskem arhivu Ljubljana zelo obsežna, saj zajema obdobja med leti 1140 in 2015 ter se sproti še dopolnjuje.

LITERATURA

- Ambrožič, M. (2011). Ljubljanska škofija od knezoškofa Pogačarja do prve svetovne vojne. V M. Čipić Rehar, B. Otrin in J. Visočnik (ur.), *Ljubljanska škofija 550 let* (str. 109–142). Ljubljana: Nadškofija.
- Celjska Mohorjeva družba. (2019). *Mohorjeva nekoč*. Pridobljeno na <https://www.mohorjeva.org/o-nas/>.
- Čipić Rehar, M. (2011). Ljubljanska škofija od začetka druge svetovne vojne do ustanovitve nadškofije (1941–1961). V M. Čipić Rehar, B. Otrin in J. Visočnik (ur.), *Ljubljanska škofija 550 let* (str. 165–192). Ljubljana: Nadškofija.
- Čipić Rehar, M. (2016). *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1501–2015*. Ljubljana: Nadškofija.
- Čipić Rehar, M. (2018). *Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana II. brevi, župnije, uršulinke, prepisi listin*. Ljubljana: Nadškofija.
- Dolinar, F. M. (2007a). *Ljubljanski škofje*. Ljubljana: Družina.
- Dolinar, F. M. (2007b). Ljubljanski škofje. V A. Lavrič (ur.), *Upodobitve ljubljanskih škofov* (str. 11–89). Ljubljana: Narodna galerija Ljubljana.
- Dolinar, F. M. (2011). Od goriške nadškofije do ljubljanske metropolije. V M. Čipić Rehar, B. Otrin in J. Visočnik (ur.), *Ljubljanska škofija 550 let* (str. 67–90). Ljubljana: Nadškofija.
- Dolinar, F. M. (2019). »Odličnejše mesto« Ljubljana in njen prvi škof Sigismund grof Lamberg (*1420, škof 1463–1488). V K. Meke (ur.), *Odlično mesto ljubljansko in njegov prvi škof Sigismund Lamberg (1420–1488)* (str. 11–38). Ljubljana: Narodna galerija Ljubljana.
- Fran. (2022a). *Bula*. Pridobljeno na <https://fran.si/130/sskj-slovar-slovenskega-knjiznega-jezika/3532403/>
- Golec Žnidaršič, L. (2011). Vzroki in okoliščine ustanovitve ljubljanske škofije ter oblikovanje njenega ozemlja. V M. Čipić Rehar, B. Otrin in J. Visočnik (ur.), *Ljubljanska škofija 550 let* (str. 7–26). Ljubljana.
- Kos, D. (1996). Videz listin papeške pisarne. V F. M. Dolinar (ur.), *Slovenija v papeških listinah* (str. 33–44). Ljubljana.
- Krajevni leksikon Dravske banovine (1937). Ljubljana, str. 493.
- Letopis Cerkve na Slovenskem (1991). Ljubljana, str. 20.
- Strehovec, T. (ur.). (2017). Letopis Katoliške cerkve v Sloveniji. Ljubljana, str. 343.
- Štih, P. (1996). Struktura in vrste papeških listin (z vidika diplomatike). V F. M. Dolinar (ur.), *Slovenija v papeških listinah* (str. 45–58). Ljubljana.
- Valentič, K. (2013). Vzpodbujanje dela s papirjem v vrtcu [Diplomsko delo]. Univerza v Ljubljani, Pedagoška fakulteta, str. 2.
- Visočnik, J. (2013). Tomaž Hren in romarji. Arhivi, 36(2), Ljubljana, str. 315–327.
- Volčjak, J. (2020). Listine Nadškofijskega arhiva Ljubljana 1140–1500. Ljubljana, str. 9.
- Zore, S. (2020). Spremna beseda. V M. Rožanc in A. Štrukelj (ur.), dr. Alojzij Šuštar, Ljubljanski nadškof in metropolit – Bibliografija (str. 5), Ljubljana – Celje.
- Žumer, V. (1996). Predgovor. V F. M. Dolinar (ur.), *Slovenija v papeških listinah* (str. 5). Ljubljana.

SUMMARY

Papal charters, also known as bulae, are documents, that have a long history and at the same time a priceless value.

In our research, we have chosen the charters of those bishops who have made a visible mark on the (Arch)diocese of Ljubljana. We wanted to show the similarities and differences between them. We found that charters were written in the basis of formulas that had not changed drastically over the centuries. The basic elements, such as writing, the language and the seals, have also remained more or less the same. The differences are therefore minimal and only become apparent when the document is actually handled. Here, we are referring primarily to the written base, which is thinner in those of younger origin compared to those of older origin. The seals are also heavier to the touch at first, then lighter, which is consistent with the material. All the documents we examined are well preserved and undamaged, which facilitated the study.

We would like to make it clear that the present analysis represents only one fragment of the studies devoted to charters in general. We have already pointed out several times that only a handful of papal bulls are shown in this article but otherwise the collection of other documents in the Archdiocesan Archives of Ljubljana is very extensive, covering the period between 1140 and 2015 and is being added to on an ongoing basis.